

Молодь без Бога

КУПИТИ

Ця книжка - про підлітків, про підростаючу передвоєнну пронацистську німецьку молодь, для якої поняття справедливості, чесності, правди абсолютно викривлені й цілком спотворені. Ці молоді люди - засліплені «нацистськими ідеями» й не усвідомлюють, що несуть загрозу навколишнім і цілому людству. Їхні батьки в цьому з ними заодно - вони легко дають опанувати себе, свій світ, свої думки нацистській диктатурі, її пропагандистським формулюванням.

Однак у романі все ж відбувається протистояння. Кульмінацією є вбивство одним учнем іншого і звинувачення в цьому третього. Учитель, який через своємовчання також винен у вбивстві школяра, усе ж зважається говорити правду й боронити її. Зрештою, життя без правди й так не має жодного сенсу.

Бог у романі Одьона фон Горвата - уособлення правди, справедливості, толерантного ставлення до інших. Нацистська молодь живе і зростає без правди, легко даючи засліпити себе брехнею й обманом, націонал-соціалістичною пропагандою, що без угаву лунає гучними гаслами та закликами з радіо, тодішнього головного масмедіа.

Одъон фон Горват

МОЛОДЪ *БЕЗ* БОГА

Ödön von Horváth

Jugend ohne Gott

Ins Ukrainische übersetzt von Liuba-Paraskewija Strynadiuk

Одъон фон Горват

Молодь без Бога

Переклад із німецької Люби-Параскевії Стринадюк

УДК 82-31
О 40

Одъон фон Горват

Молодь без Бога : роман / Одъон фон Горват ; пер. із нім. Люби-Параскевії Стринадюк. — Чернівці : Книги — XXI, 2023. — 192 с.

ISBN 978-617-614-461-8

Ця книжка — про підлітків, про підростаючу передвоєнну пронацистську німецьку молодь, для якої поняття справедливості, чесності, правди абсолютно викривлені й цілком спотворені. Ці молоді люди — засліплені «нацистськими ідеями» й не усвідомлюють, що несуть загрозу навколишнім і цілому людству. Їхні батьки в цьому з ними заодно — вони легко дають опанувати себе, свій світ, свої думки нацистській диктатурі, її пропагандистським формулюванням.

Однак у романі все ж відбувається протистояння. Кульмінацією є вбивство одним учнем іншого і звинувачення в цьому третього. Учитель, який через своє мовчання також винен у вбивстві школяра, усе ж зважається говорити правду й боронити її. Зрештою, життя без правди й так не має жодного сенсу.

Бог у романі Одъона фон Горвата — уособлення правди, справедливості, толерантного ставлення до інших. Нацистська молодь живе і зростає без правди, легко даючи засліпити себе брехнею й обманом, націонал-соціалістичною пропагандою, що без угаву лунає гучними гаслами та закликами з радіо, тодішнього головного масмедіа.

Переклад здійснено в перекладацькому колегіумі у Штралені за підтримки перекладацької фундації PEREWEST та мистецького фонду Kunststiftung NRW.

ЕҮК : *Straelen* **PERE
WEST** Kunststiftung
NRW

Перекладено за виданням: Ödön von Horváth, Jugend ohne Gott. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1983.

Німецьке коментоване видання підготував Трауготт Крішке у співпраці із Сузанною Фораль-Крішке.

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та в будь-який спосіб, зокрема електронно, без письмової згоди правовласників заборонено.

ISBN 978-617-614-461-8

© Книги — XXI, 2023, видання українською мовою
© Люба-Параскевія Стринадюк, 2023, переклад
© Анна Стьопіна, 2023, обкладинка

Негри

25 березня.

На моєму столі стоять квіти. Мило. Подарунок моєї славної господині помешкання, бо сьогодні мій день народження.

Однак мені потрібен стіл, отож відсуваю квіти набік, а також лист моїх старих батьків. Моя мама пише: «У твоє 34-річчя бажаю тобі, моя дорога дитино, усього найкращого. Щоби всемогутній Господь послав тобі здоров'я, щастя, радості!». А мій тато пише: «У твій тридцять четвертий день народження, мій любий сину, бажаю тобі всього доброго. Нехай Господь пошле тобі щастя, задоволення і здоров'я!».

Щастя нікому не завадить, думаю, а здоровий ти й так, Богу дякувати! Я стукаю по дереву. Однак, задоволення? Ні, я все-таки не задоволений. Та, зрештою, хто задоволений: ніхто.

Я сідаю за стіл, відтикаю червоне чорнило, заляпую пальці і злюся через це. Треба нарешті винайти таке чорнило, яким би не можна було захляпатися!

Ні, я таки не задоволений.

Не думай дурного, нагримую на себе. Ти ж маєш добру роботу із правом отримання пенсії — і це в наш час, коли ніхто не впевнений у завтрашньому дні. Це — немало! Скільки людей, якби були на твоєму місці, потирали б руки?! Який малий усе ж відсоток кандидатів на посаду вчителя, які справді можуть стати педагогами! Богу дякувати, що ти належиш до викладацького складу міської гімназії, і що ти, отже, можеш старіти й тупіти без матеріальних клопотів! Усе ж ти також можеш дожити до ста літ, можливо, ти навіть колись станеш найстарішим жителем батьківщини! Тоді потрапиш на свій день народження в журнал, і там буде написано: «Він іще при жвавому розумі». І це все з пенсією! Схаменися і не гріши!

Я не грішу й беруся до роботи.

Двадцять шість блакитних зошитів лежать біля мене, двадцять шість хлопчаків, віком біля чотирнадцяти, мали вчора написати з географії твір, а я, власне, викладаю історію та географію.

Надворі ще світить сонце, мабуть, гарно зараз у парку! Однак професія — це обов'язок, я перевіряю зошити й записую у свою книжечку, хто чого вартий чи ні.

Тема творів, яку запропонувала освітня інспекція, звучить так: «Чому ми мусимо мати колонії?». Справді, чому? Тож послухаймо!

Перший учень починається на літеру *B*: його прізвище *Bauer*, *Бауер*, звати — Франц. У цьому класі немає нікого, хто починався б на *A*, зате в нас є одразу п'ятеро хлопчаків на *B*. Рідкість: стільки прізвищ на *B* за загальної кількості учнів — двадцять шість! Проте два *B* — близнюки, що незвично.

Поглядом автоматично перебігаю списком прізвищ у моїй книжечці та з'ясовую, що лишень *S* майже наздоганяє *B* — справді, чотири починаються на *S*, три — на *M*, по два — на *E*, *G*, *L* та *R*, по одному — на *F*, *H*, *N*, *T*, тоді як жоден із хлопчаків не має прізвища на *A*, *C*, *D*, *I*, *O*, *P*, *Q*, *U*, *V*, *X*, *Y*.

Отже, Франц Бауер, навіщо нам потрібні колонії?

«Нам потрібні колонії, — пише він, — бо нам необхідно багато сировини, адже без сировини ми не змогли б підпорядкувати нашу добре розвинуту промисловість її головній меті та цінностям, що призвело б до непоправних наслідків, і вітчизняний робітник став би знову безробітним». Абсолютно слушно, дорогий Бауере! «Ідеться, власне, не про робітників, — а про кого, Бауере? — ідеться радше про весь народ, бо й робітник, зрештою, також належить до народу».

«Це, зрештою, без сумніву, велике відкриття», — спадає мені на думку, аж раптом пригадую, як часто сьогодні давню мудрість подають як уперше сформульовані ключові думки.

Чи, може, так завше було?

Я не знаю.

Зараз я знаю лише те, що знову мушу перечитувати двадцять шість творів, писанину, де через помилкові припущення зроблені неправильні висновки. Як було б добре, якби «помилковий» і «неправильний» самоліквідувалися, однак вони цього не роблять. Вони йдуть разом рука в руку й виспівують порожні фрази.

Я, як міський службовець, остерігатимуся, щоби цьому милому співу не закинути ні найменшої критики! Навіть якщо це завдає болю, бо що годен один проти всіх? Він може собі лишень потай злитися. А я не хочу вже злитися!

Швидко перевіряй, ти хочеш іще в кіно!

А що ж тут пише N?

— Усі негри підступні, боязливі й ледачі.

Що за дурниці! Отже, я це викреслюю!

І я вже хочу написати на берегах червоним чорнилом: «Безглузде узагальнення!» — однак раптом зупиняюся. Момент: чи я вже, бува, не чув останнім часом цього речення про негрів? Однак де? Правильно: воно звучало з динаміка в ресторані й мало не зіпсувало мені апетиту.

Отож я не чіпаю цього речення, адже того, що кажуть по радіо, учитель не має права закреслювати в зошиті.

І поки читаю далі, безперервно чую радіо: воно шепоче, реве, виє, белькоче, погрожує, — а газети це передруковують, а діти, вони це списують.

Я саме перевірів літеру T, на черзі одразу Z. А де W? Може, я десь подів той зошит? Ні, W учора був хворий — він підхопив у неділю на стадіоні запалення легень, правильно, його батько письмово, як належить, повідомив мені про це. Бідний W! Чому ж ти йдеш на стадіон, коли переїщить така злива?

Це питання ти міг би, зрештою, поставити й собі, спадає мені на думку, бо ти також був у неділю на стадіоні й витримав аж до

фінального свистка, хоча футбол, який показали обидві команди, був далеко не першокласним. Так, гра видалася навіть украй нудною. Отож: чому ти залишився? І з тобою іще тридцять тисяч глядачів?

Чому?

Коли правий крайній нападник переграє лівого півзахисника й забиває гол, коли центральний нападник копає м'яч у ворота, а воротар кидається і ловить його в леті, коли лівий півзахисник вихоплюється і завдає флангової атаки, коли захисник на лінії воріт рятує команду від гола, коли хтось нечесно штовхає суперника або ж робить лицарський жест, коли арбітр є добрим чи слабкодушким, упередженим чи неупередженим, тоді для глядача нічого на цім світі не існує, байдуже, світить надворі сонце, іде дощ, падає сніг.

Тоді він про все забуває.

Про що — про «все»?

Я мушу всміхнутися: про негрів, можливо.

Іде дощ

Коли наступного ранку я прийшов у гімназію і підіймався сходами до вчительської, то почув на третьому поверсі страшний шум. Я поквапився нагору й побачив, що п'ятеро хлопчаків, а саме *E*, *G*, *R*, *H*, *T*, б'ють шостого, власне, *F*.

— Що ви собі дозволяєте? — нагримав я на них. — Якщо вам іще й чубитися захотілося, як учням із простої школи, то принаймні бийтеся сам на сам, а не п'ятеро проти одного, бо це вже боягузтво!

Вони дивилися на мене із цілковитим нерозумінням, також *F*, на якого вони напали вп'ятьох. Його комір був роздертий. «Що ж він вам такого зробив?» — питав я далі, однак герої не хотіли відповідати, відлупцьований також мовчав. Лише поступово я вивідав, що *F* нічого тим п'ятьом не вдіяв, саме навпаки: ті п'ятеро вкрали його булку з маслом, не для того, щоб її з'їсти, а лишень, щоб у нього її не було. Вони викинули булку крізь вікно на подвір'я.

Я визираю вниз. Вона там лежить на сірому камені. Дощ не вщухає, і булка яскраво блищить.

І я собі міркую: можливо, ті п'ятеро не мають булок і їх сердить, що в *F* вона була? Однак ні, у них усіх були булки, а в *G* навіть дві. Тож запитую іще раз: «Чому ви це зробили?». Вони самі не знають. Вони стоять переді мною і розгублено шкіряться. Так, людина може гніватися, і про це навіть у Біблії написано. Коли дощ спинився і води потопу за гріхи світу знову спали, Бог сказав: «Я вже більше не буду землі проклинати за людину, бо нахил людського серця лихий від віку його молодого»¹.

Чи дотримався Господь своєї обіцянки? Я цього ще не знаю. Проте вже не запитую, чому вони викинули булочку на подвір'я. Я лише цікавлюся, хіба вони ніколи не чули, що вже з давніх-давен, і з початку цивілізації, усе більшої потуги набирає сформований неписаний закон,

гарний чоловічий принцип: якщо ви вже б'єтесь, то бийтеся один проти одного! Поводьтеся як лицарі! Я знову звернувся до п'яťох і запитав: «Вам не соромно?».

Їм не соромно. Я говорю іншою мовою. Вони дивляться на мене великими очима, лише відлупцьований усміхається. Він сміється з мене.

— Зачиніть вікно, — кажу я, — інакше дощ іще заллє клас!

Вони зачиняють.

Яким стає це покоління? Суворим чи лише жорстоким?

Я вже нічого не кажу й іду в учительську. На сходах зупиняюся і дослухаюся: чи вони знову не б'ються? Ні, тихо. Вони дивуються.

¹ Цитата із Книги Буття 8:21. Переклад І. Огієнка. — Тут і далі — примітки перекладачки.

Багаті плебеї

З 10 до 11 години в мене була географія. На цьому уроці я мав проаналізувати письмове домашнє завдання, яке вчора перевірів і яке стосувалося колоніального питання. Як я вже згадував, згідно зі статутом заборонено виправляти зміст учнівських творів.

Отже, роздаючи учням зошити, я говорив винятково про чуття мови, орфографію і формальності. Тож я сказав одному В, що йому не варто постійно заходити за берег зошита, Р — що абзаци мусять бути більшими, Z — *Kolonien* треба писати через *e*, а не через *h*, *Kolonihn*. Лише повертаючи N його зошит, я не міг стриматися: «Ти пишеш, що ми, білі, культурно й цивілізаційно вищі за негрів. І це, можливо, так. Однак ти все ж не маєш права писати, що не неграм вирішувати, жити їм чи ні. Негри — також люди».

Якусь мить він дивився на мене остовпіло, а потім його обличчям промайнув неприємний порух. Чи я помилився? Він узяв свій зошит із хорошою оцінкою, вклонився, як належить, і знову сів за парту.

Небавом я дізнався, що не помилився.

Уже наступного дня прийшов батько N на мою приймальну годину, яку я мусив проводити раз на тиждень, щоби спілкуватися з батьками. Вони довідувалися про успіхи дітей і про всяке, переважно про напrawdę несуттєві виховні проблеми. Це — були порядні громадяни, службовці, офіцери, торговці. Серед них — жодного робітника.

У мене було відчуття, що деякі тати мали зі мною схожу думку щодо змісту різноманітних творів їхніх дітей. Однак ми лише дивилися одне на одного, усміхалися і розмовляли про погоду. Більшість батьків були старшими за мене, один навіть справжній дідуган. Наймолодшому з них близько двох тижнів тому виповнилося двадцять вісім. У сімнадцять років він звабив дочку одного промисловця, елегантний чоловік. Коли приходить до мене, то завше під'їжджає на спортивному

авто. Дружина залишається в машині, і я можу бачити її згори. Її капелюх, руки, ноги. Нічого більше. Однак вона мені подобається. Ти вже також міг би мати сина, думаю тоді, однак я можу стримати себе, аби не приводити в цей світ дитину. Нащо? Щоби загинула на якійсь війні?

Переді мною стояв батько N. У нього була самовпевнена постава, і він дивився мені прямо у вічі. «Я — батько Отто N». «Радий із вами познайомитися, пане N», — відповів я, вклонився, як належить, запропонував йому сісти, однак він не сідав. «Пане вчителю, — почав він, — я тут через одну надзвичай серйозну справу, яка може мати ще серйозніші наслідки. Мій син Отто повідомив мені вчора після обіду, з великим обуренням, що ви, пане вчителю, зробили просто нечуване зауваження».

— Я?

— Так, ви!

— Коли?

— Учора на уроці географії. Учні писали твір про колоніальні проблеми, і ви сказали моєму Отто: «Негри — також люди». Ви, мабуть, знаєте, що я маю на увазі?

— Ні.

Я справді не знав. Він уважно дивився на мене. «Господи, хіба він дурний?» — думав я.

— Я тут, — почав він знову, повільно й наголошено, — бо для цього є вагома причина, вона полягає в тому, що я ще зі своєї ранньої юності прагну до справедливості. Отже, я вас запитую: те ваше непевне висловлювання про негрів у такій формі й у такому контексті насправді випадкове чи ні?

— Так, — сказав я і усміхнувся, — ваша присутність тут не випадкова.

— Даруйте, — перебив він мене різко, — я не схильний до жартів!

Ви, мабуть, іще не усвідомлюєте, що означає висловлювання про негрів такого ґатунку?! Це саботаж проти вітчизни! Ох, ви мене не обдурите! Я просто надто добре знаю, якими підступними шляхами й підлими хитрощами намагається отрута вашої гуманістичної жалісливості підточити невинні дитячі душі!

Це вже, однак, занадто!

— Перепрошую, — скипів я, — про це, однак, уже написано в Біблії, що всі люди є людьми!

— Коли писалася Біблія, не було ще колоній у нашому розумінні, — незворушно повчав мене пекар-майстер. — Біблію потрібно розуміти в переносному значенні, образно, або ж узагалі ніяк! Пане, невже ви вірите, що Адам і Єва справді жили, чи сприймаєте це лише метафорично?! Отож-бо! Ви не відмажетеся любим Господом Богом, я про це потурбуюся!

— Вам не буде про що турбуватися, — сказав я і випровадив його. Витурив.

— Побачимось знову при Філіппах, — вигукнув він і зник.

За два дні я стояв при Філіппах.

Директор велів мене покликати. «Послухайте, — сказав він, — тут надійшов офіційний лист від освітньої інспекції. Такий собі пекар-майстер N поскаржився на вас. Повідомив, що ви вдалися до своєрідних висловлювань. Авжеж, я знаю, про що йдеться, і мені відомо, як робляться такі скарги, ви не мусите мені нічого пояснювати! Однак, дорогий колего, це мій обов'язок — звернути вашу увагу на те, аби нічого такого надалі не повторювалося. Ви забуваєте таємний циркуляр 5679 ^ч/₃₃! Ми повинні відгороджувати підлітків від усього, що могло б хоч у якийсь спосіб негативно вплинути на їхні майбутні військові здібності. Це означає, ми повинні морально готувати їх до війни. І крапка!»

Я дивився на директора, він усміхався і здогадувався, про що я

думав. Тоді він підвівся і пройшовся туди й сюди. «Він — гарний старший чоловік», — думав я.

— Ви дивуєтесь, — сказав він раптом, — що я дму у військовий тромбон, і маєте право на свій подив! Ви зараз думаєте — оце людина! Ще кілька років тому він підписував полум'яні мирні послання, а сьогодні? Сьогодні він готується до бою!

— Я знаю, що ви робите це лише із примусу, — намагався я його заспокоїти.

Він уважно слухав, стояв переді мною і пильно на мене дивився.

— Молодий чоловіче, — сказав він серйозно, — запам'ятайте одне: немає жодного примусу. Я міг би опиратися духові часу й дозволити пану пекареві-майстру запроторити себе до в'язниці, авжеж, я міг би заgrimіти за ґрати, однак не хочу так, я не хочу! Я хотів би досягнути вікової межі, щоб отримувати повну пенсію.

«Це — справді прекрасно», — думав я.

— Ви вважаєте мене циніком, — провадив він далі й дивився на мене вже дуже по-батьківськи. — Ох, ні! Ми всі, що прагнемо до вищих берегів людства, забули про одне — про час! Час, у якому живемо. Дорогий колего, хто бачив так багато, як я, той поступово розуміє сутність речей.

Добре тобі говорити, міркував я далі, ти застав іще гарний передвоєнний час. А я? Я лише в останній рік війни вперше полюбив, і не питаю, що.

— Ми живемо у плебейському світі, — кивнув він мені сумно. — Уявіть лише Стародавній Рим, 287 рік до народження Христа. Боротьба між плебеями та патриціями ще не була закінчена, однак плебеї вже обіймали найважливіші державні посади.

— Дозвольте, пане директоре, — насмілювався я заперечити, — наскільки я знаю, у нас правлять не бідні плебеї, а всім і всеньким заправляють гроші. Він знову глянув на мене здивовано і стиха

засміявся: — Це — так. Однак я вам зараз таки дещо нагадаю з історії, пане професоре історії! Ви ж бо цілком забуваєте, що були також багаті плебеї. Пригадуєте?

Так, я пригадую. Звісно! Багаті плебеї залишили народ і, разом із уже дещо декадентськими патриціями, утворили нове посадове дворянство, так звані оптимати.

— Тож лише не забувайте про це знову!

— Гаразд!

Хліб

Коли наступного разу я приходжу на урок до класу, у якому дозволив собі сказати дещо про негрів, одразу відчуваю, ніби щось не так. Невже панове вимазали моє крісло чорнилом? Ні. Тоді чому вони зиркають на мене з такою зловтіхою?

І тут один із них підіймає руку. Що таке? Він підходить до мене, ледь вклоняється, дає мені лист і знову сідає.

Що б це означало?

Я відкриваю лист, перебігаю його очима, мало не скаженію, однак опановую себе і вдаю, наче уважно читаю. Так, усі його підписали, усі двадцять п'ятеро, W — усе ще хворий. «Ми більше не хочемо, — написано в листі, — щоби ви в нас викладали, бо після того, що сталося, ми всі, нижчепідписані, не маємо більше довіри до вас і просимо іншого вчителя».

Я дивлюся на нижчепідписаних, на одного за іншим. Вони мовчать і не зводять поглядів. Я стримую хвилювання і мимоволі запитую:

— Хто це написав?

Ніхто не відповідає.

— Не будьте ж такими боягузами!

Ніхто не ворушиться.

— Добре, — кажу і встаю, — мене також уже не цікавить, хто це написав, ви ж усі підписалися. Гаразд, я також не маю найменшого бажання викладати у класі, який не має до мене довіри. Однак, повірте мені, я хотів із чистою совістю, — затинаюся, бо раптом зауважую, що один із них пише під партою.

— Що ти там пишеш?

Він хоче це заховати.

— Дай сюди!

Я забираю в нього записку, і він осміхається єхидно. Це — аркуш паперу, на якому він стенографував кожне моє слово.

— Ах, ви хочете стежити за мною?

Вони шкіряться.

Шкіртеся собі, я зневажаю вас. Мені тут, їй Богу, нічого більше робити. Нехай хтось інший мастить собі з вами голову!

Я йду до директора, повідомляю йому про те, що сталося і прошу дати мені інший клас. Він сміється: «Ви гадаєте, інші — кращі?». Тоді він супроводжує мене назад до класу. Він шаленіє, він кричить, він ганьбить їх — чудесний актор! «Що за зухвалість, — верещить він, — як мерзотно!» І йолопи не мають права вимагати іншого вчителя, що вони собі тут надумали, чи вони геть подуріли тощо! Тоді він знову залишає мене самого у класі.

Вони сидять тепер переді мною. Вони ненавидять мене. Вони мене знищили б, моє існування і все-всеньке, лише тому, що не можуть змиритися з тим, що негр — також людина. Ви — не люди, ні!

Однак, постривайте-но, друзяки! Через вас на мене не накладуть дисциплінарне стягнення, не кажучи вже про втрату мого хліба — невже я не мав би за що купити собі їсти? Мушу залишитися без одягу, без взуття? Без даху над головою? Ви були б щасливі! Ох, ні! Відтепер я розповідатиму вам лише про те, що на світі немає інших людей, окрім вас, я хочу розповідати вам про це аж доти, доки негри не підсмажать вас! Ви ж не хочете інакше!

Чума

Цього вечора я не хотів іти спати. Я постійно бачив перед собою стенограму — так, вони хочуть мене знищити.

Якби вони були індіанцями, вони прив'язали б мене до катувального стовпа і зняли скальп — і зробили б це з найчистішим сумлінням.

Вони переконані, що не помиляються.

Це — жахлива банда!

Чи, може, я їх не розумію? У свої тридцять чотири роки я вже застарий? І прірва між нами глибша, ніж зазвичай буває між поколіннями?

Сьогодні я думаю, що вона — нездоланна.

Те, що ці хлопчаки відкидають усе, що для мене святе, ще пів біди. Гірше, що вони це відкидають, не знаючи. Однак найгірше те, що вони навіть не бажають знати!

Будь-яке мислення — їм ненависне.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ